

M U Z E U L B A N A T U L U I T I M I Ş O A R A

ANALELE BANATULUI

Serie nouă

ARHEOLOGIE
ISTORIE

XVIII
2010

EDITURA MEGA
Cluj-Napoca, 2010

Colegiul de redacție:

Dan Leopold CIOBOTARU, *director al Muzeului Banatului*

Prof. dr. Florin DRAȘOVEAN, *redactor șef*

Zsuzsanna KOPECZNY, *secretar de redacție*

Lector dr. Ligia BOLDEA, Nicoleta DEMIAN-TOMA, Prof. dr. Vasile DUDAȘ, Conf. dr. Vasile RĂMNEANȚU, Prof. dr. John Michael O'SHEA (Michigan University, SUA), Prof. dr. Wolfram SCHIER (Freie Universität Berlin, Germania), Lector dr. Călin TIMOC, *membri*

Vigneta copertei: Wiliam Vastag

Analele Banatului, serie nouă, continuă publicațiile anterioare ale Muzeului Banatului din Timișoara:

Történelmi és Régészeti Értesítő, 1872–1918

Gemina, 1923

Analele Banatului, 1928–1931

Tibiscus, 1971–1979

Orice corespondență se va adresa
Muzeului Banatului, Piața Huniade nr. 1, RO-300002 Timișoara,
e-mail: analelebanatului@yahoo.com

Please send any mail to
Muzeul Banatului, Piața Huniade nr. 1, RO-300002 Timișoara,
e-mail: analelebanatului@yahoo.com

Tout correspondance sera envoyée à l'adresse:
Muzeul Banatului, Piața Huniade nr. 1, RO-300002 Timișoara,
e-mail: analelebanatului@yahoo.com

Richten Sie bitte jedwelche Korrepondenz an die Adresse:
Muzeul Banatului, Piața Huniade nr. 1, RO-300002 Timișoara,
e-mail: analelebanatului@yahoo.com

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor.

ISSN 1221-678X

EDITURA MEGA
Cluj-Napoca
e-mail: mega@edituramega.ro
www.edituramega.ro

CUPRINS ▪ SOMMAIRE ▪ INHALT ▪ CONTENTS

ARHEOLOGIE ȘI ISTORIE VECHĂ

ALEXANDRU SZENTMIKLOSI, SORIN TINCU	
Verbioara Discoveries in Hunedoara	11
VICTOR SAVA, MARIUS ARDELEANU	
Observații asupra unei achiziții a Complexului Muzeal Arad.....	23
<i>Observations Concerning an Acquisition of the Arad Museum</i>	28
DUMITRU PROTASE	
Castrul legiunii III Flavia de la Berzovia. Săpăturile arheologice din anii 1965–1968	33
<i>Das Lager der Legion IV Flavia von Berzovia. Die Ausgrabungen der Jahre 1965–1968</i>	43
ALEXANDRU FLUTUR	
Cărămizile ștampilate ale legiunii XIII Gemina de la Cenad și Sânnicolau Mare	63
<i>Stamped Bricks of Legio XIII Gemina at Cenad and Sânnicolau Mare</i>	66
RAOUL ȘEPTILICI	
Monete barbarizate de secolul al IV-lea din bronz din Banat în descoperiri izolate.....	69
<i>Fourth Century Bronze Barbarous coins from Banat (Isolated Finds)</i>	73
VASILE-BOGDAN DOMOCOȘ	
Bijuterii monetare la barbarii dintre Dacia și Pannonia.....	77
<i>Coin Jewelry at the Barbarians Between Dacia and Pannonia</i>	80
CORIOLAN HORAȚIU OPREANU	
Medalionul cu măști din tezaurul de la Șimleul Silvaniei (Szilágysomlyó).	
Precizări iconografice și influențe culturale.....	81
<i>The „Masks” Medallion from the Hoard at Șimleul Silvaniei (Szilágysomlyó).</i>	
<i>Iconography and Cultural Influences</i>	91

ISTORIE MEDIE

DANIELA TĂNASE	
Despre artizanii metalelor în izvoare scrise din zorii Evului Mediu	115
<i>On the Metal Craftsmen According to Early Middle Age Written Sources</i>	121
LIGIA BOLDEA	
Un secol din evoluția unui domeniu feudal al Banatului de Câmpie: domeniul familiei nobile	
Danciu de Macedonia	123
<i>Un siècle de l'évolution d'un domaine féodal du Banat champêtre: les domaines de la famille noble</i>	
<i>Danciu de Macédonie</i>	134
ADRIAN MAGINA	
Un nobil sârb în Banatul secolului al XV-lea: Miloš Belmužević	135
<i>A Serbian Nobleman From XVth Century Banat: Miloš Belmužević</i>	142

LIVIA MAGINA	
Dreptul de târg și procesul de urbanizare. Cazul Felnac.....	143
<i>Market Right and Urbanization Process. Felnac Case</i>	148

ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

DRAGOȘ-LUCIAN ȚIGĂU	
Studenti din Timișoara la școli și universități europene (1730–1850)	151
<i>Studenten aus Temeswar an europäischen Schulen und Universitäten (1730–1850)</i>	170
ZORAN MARCOV, CIPRIAN GLĂVAN	
Istoria familiei Nikolics redată într-un document din colecția Muzeului Banatului.....	173
<i>Die Geschichte Der Familie Nikolics In Einer Urkunde Aus Der Sammlung Des Banater Museums</i>	177
VASILE DUDAȘ	
O personalitate marcantă a Banatului. Lucian Georgevici (1875–1940)	185
<i>Une personnalité marquant du Banat. Lucian Georgevici (1875–1940)</i>	192
FELICIA ANETA OARCEA	
Dinamica știutorilor de carte în comitatul Arad la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX.....	193
<i>La dynamique des gens lettrés dans le comté d'Arad à la fin de XIXème siècle et au début du XXème</i>	204
RADU ARDELEAN	
Viziunea lui Atanasie Marian Marienescu asupra istoriei vechi a românilor	205
<i>The Visions of Atanasie Marian Marienescu Upon the Old History of the Romanian People</i>	226
NICOLETA TOMA-DEMIAN	
Augustin Weber (1833–1909)	227
<i>Augustin Weber (1833–1909)</i>	235
IONELA MOSCOVICI	
Banatul în așteptarea păcii. Premisele unei misiuni franceze	241
<i>Le Banat en attendant la paix, le prémices d'une mission française</i>	250
ADRIAN DEHELEANU	
Dotarea aeronauticii române în perioada interbelică.....	251
<i>Die Ausstattung der rumänischen Aeronautik während der Zwischenkriegszeit</i>	257
VASILE RĂMNEANȚU	
Activitatea Primăriei Timișoara în anul 1933.....	259
<i>The Main Activities Developed by the Townhall of the Municipality of Timișoara in 1933</i>	273
DUMITRU TOMONI	
Adunările generale ale regionalei „Astra Bănățeană” (1937–1948)	275
<i>Les réunions générales de la régionale « Astra Bănățeană » (1937–1948)</i>	283
SÎNZIANA PREDĂ	
A doua conflagrație mondială, între document scris și memorial	285
<i>The Second World War Between Written and Memorial Document</i>	289
RADU PĂIUȘAN	
Activitatea Uniunii Patriotilor în Banat în anul 1944	291
<i>Die Tätigkeit des Patriotenvorbands in Banat im Jahre 1944</i>	301

ANTONIO FAUR	
Organizațiile Partidului Național Țărănesc-Maniu din Bihor (1944–1946)	303
<i>The Organizations of Maniu's National Peasants' Party in Bihor (1944–1946)</i>	325
EUSEBIU NARAI	
Situația financiar-bancară în județul Severin (1944–1948)	327
<i>La situation financière-bancaire dans le département de Severin (1944–1948)</i>	344
CEZAR STANCIU	
Jivkov și Dej între prietenie și interese. Relațiile româno-bulgare după al doilea război mondial (1948–1964)	345
<i>Jivkov and Dej Between Friendship and Interest. The Romanian-Bulgarian Relations in the Aftermath of World War II (1948–1964)</i>	352
MIODRAG MILIN	
Sârbii din România sub imperiul „limbii de lemn” de la „Iuda” Tito și „Genialul” Stalin spre jaloanele comunismului autohton	355
<i>The Serbs in Romania Under the Rule of “Wooden Language” from “Yuda” Tito and Stalin “The Genius” to the Regulations of Domestic Communism</i>	360

ISTORIA CULTURII, MUZEOLOGIE, ISTORIOGRAFIE CATALOAGE, VARIA

HEDY M-KISS	
Antimise – analiză iconografică	367
<i>Antimensia – Iconographic Analyses</i>	371

RECENZII

CĂLIN TIMOC, Dorel Bondoc, Cioroiul Nou, Craiova, 2010, 199 p.	381
LAJOS KAKUCS, Hedy M-Kiss, Textile istorice din colecția Muzeului Banatului Timișoara, secolele XVIII–XIX, Timișoara, 2009	382
ABREVIERI BIBLIOGRAFICE.....	387

DESPRE ARTIZANII METALELOR ÎN IZVOARE SCRISE DIN ZORII EVULUI MEDIU

Daniela Tănase*

Cuvinte cheie: *ev mediu timpuriu, cronici, scrieri hagiografice, coduri de legi, epigrafie, iconografie, orfevri, fierari, morminte cu unelte*

Keywords: *Early Middle Age, chronicles, hagiographic writings, law codes, epigraphy, iconography, goldsmiths, ironsmiths, burials with tools*

Într-o perioadă în care pe ruinele lumii antice se clădea evul mediu european, despre activitatea și statutul social al meșterilor care au produs artefacte din metal ce uimesc și astăzi prin măiestria cu care au fost lucrate aflăm mai ales din sfera arheologiei. În tentativa de a obține o imagine mai deslușită a identității lor sociale, a felului în care erau apreciați de către contemporani, a metodelor de lucru utilizate, putem apela la izvoarele scrise cu toate că acestea sunt relativ puține și de-a dreptul parcimonioase când este vorba despre secvențe din cotidian. Sursele narative din antichitatea târzie și din evul mediu timpuriu transmit știri despre elita politică sau religioasă, foarte rar spun câte ceva despre acele segmente ale societății cu rol preponderent economic așa cum erau orfevrii și făurarii de la care ne parvin cele mai frumoase vestigii arheologice ale epocii.

Orizontul arheologic este reprezentat atât de obiectele propriu-zise făurite de meșteri, cât și de mormintele în care s-au depus unelte, preponderent în secolele VI–VII în bazinul carpatic, care au un rol important în descifrarea rolului social al meșteșugarilor, prin acest ritual subliniindu-se statutul lor privilegiat. Mormintele¹ aparțin unor necropole puse în legătură cu populații de neam germanic (longobarzi, gepizi, gepizi târzii), însă ritualul de depunere al uneltelor a mai fost documentat în morminte din perioada kaganatului avar,

* Muzeul Banatului Timișoara, Piața Huniade, nr. 1, 300002, e-mail: danielaetanase@yahoo.com.

¹ Enumerăm câteva dintre mormintele cu unelte descoperite în bazinul carpatic: Poysdorf (Austria), Bandu de Câmpie, Felnac (România), Aradac – două morminte (Serbia), Békéscsaba-Körösladány, Bóly, Csákbereny, Kölked Feketekapu „B” – două morminte Gátér, Jutas, Klárafalva, Kunszentmárton, Rákóczi-falva-Tizavárkony, Tiszadada-Tiszavassvári (Ungaria). Bibliografie selectivă: Awaren 1985, Henning 1991, Werner 1954.

preluat probabil de către avari de la germanicii cu care au venit în contact după distrugerea regatului gepid în anul 567, când au ocupat teritoriile întinse din Europa centrală. Documentarea acestui ritual a condus la elaborarea unor ipoteze cu privire la defuncții alături de care s-au depus unelte. Pe de o parte, s-a susținut că în aceste morminte ar fi fost îngropați meșteșugari, pe de altă parte, s-a considerat că uneltele ar reprezenta de fapt un lot de piese cu rolul de a sublinia rangul înalt al celui înmormântat care avea printre supușii săi orfevri sau fierari².

În această epocă de tulburări și transformări care au condus la cristalizarea popoarelor europene actuale, focarele de cultură scrisă erau cancelariile și mănăstirile din lumea occidentală care își revendica moștenirea Imperiului Roman. În diverse scrieri (coduri de legi, cronici, vieți ale sfinților), apar informații sporadice despre meșteșugul propriu-zis al orfevrăriei și al fierăriei care oferă altă perspectivă decât cea a izvoarelor arheologice.

De la curtea regilor gepizi nu s-au păstrat informații scrise în care să fie menționați meșteșugarii. Ceea ce știm despre acest popor germanic care a stăpânit o parte din bazinul carpatic în secolele V–VI datorăm scrierilor istoriografilor romani și romano-bizantini, precum și lui Paul Diaconul, cleric din secolul al VIII-lea, descendent dintr-o familie longobardă. Din aceste motive, este necesar să recurgem la izvoarele din regatele germanice occidentale, chiar dacă acestea erau mai evaluate

² Pentru complexitatea problemei, vezi ipoteza meșterului liber din punct de vedere juridic și depunerea uneltelor ca dovadă a practicării meșteșugului la Werner 1954, Werner 1970, Müller-Wille 1977, Arrhenius 1979, Turčan 1984, Henning 1991, Carnap Bornheim 2001, pentru aservirea meșteșugarului vezi: Driehaus 1972, Capelle 1979, Roth 1986.

instituțional și juridic și aveau o rețea socială mai complicată decât regatul gepid, pentru a vedea felul în care erau priviți meșterii din punct de vedere social și legal în mediul germanic în general.

1. Scrieri istorice și religioase din regatele germanice

Izvoarele scrise din a doua jumătate a mileniului I p. Chr. relatează mai ales cazurile excepționale de meșteri toreuți. Despre prelatul Eligius (588–660), *summus aurifex in regno*, orfevrul și monetarul lui Clothar al II-lea (584–629) și Dagobert I (623–638), care a decorat biserica mănăstirii Saint Denis, aflăm din *Vita Eligii: Fabricabat in usu regis utensilia quam plurima ex auro et gemmis*³.

Un alt personaj de rang foarte înalt, regele franc Chilperich I (561–584), avea în reședința sa de la Nogent sur Marne un atelier de orfevrărie în care lucra el însuși, unde a realizat un *missurium* din aur bătut cu pietre prețioase, după cum consemna episcopul Grigore din Tours (539–594)⁴. Din relatările lui Grigore din Tours mai aflăm despre un alt prelat, Leo, antecesorul său în demnitatea de episcop, care a fost orfevrul și mai cunoștea arta sculpturii în lemn⁵. Tot din scrierile sale știm că într-un atelier de argintărie din Paris se făceau podoabe și se băteau monede⁶. Același autor relatează despre un orfevrul care trăia în Alpi și călătorea pentru a obține comenzi. El a făcut copii ale unor obiecte liturgice din aur pe care împăratul Leon I (457–474) le dăruise odinioară bisericii din Lyon: un evangheliar, un potir și o pateră, decorate cu filigran și pietre prețioase. Copiile au fost realizate din argint aurit și împodobite cu nituri frumos decorate⁷.

Munca în sine a orfevrilor pare să nu se fi bucurat totuși de aprecierea cärturarilor contemporani. Din perspectiva poziției sale sociale, arhiepiscopul Isidor din Sevilla (560–636) aprecia munca manuală drept o activitate degradantă. În opinia sa, călugării nu trebuiau să presteze munci grele sau murdare de fierărie, brutărie și tâmplărie⁸. Nu considerăm că meșteșugul prelucrării metalelor era atât de disprețuit pe cât lasă să se înțeleagă Isidor din Sevilla, deoarece cu acest meșteșug se îndeletniceau regi și înalți prelați. Alături de regele Chilperich, episcopii Eligius și Leo, izvoarele din epoca merovingiană și din cea carolingiană au păstrat și alte nume de meșteri, destul de puține

însă și nu atât de sonore. Un alt prelat cu înclinații artistice a fost călugărul Tuotilo, care trăia în mănăstirea St. Gallen și sculpta în fildeș, era orfevrul și muzician (cca 850 – cca 913). Cu meșteșugul orfevrăriei se ocupa și pustnicul Bilfrith ce sălășluia în apropierea mănăstirii Lindisfarne (Northumbria), care a realizat o ferecătură fastuoasă pentru renumita „Carte de la Lindisfarne”⁹.

Izvoarele din epoca merovingiană menționează categoriile de meșteri care prelucrau metale: orfevri, *aurifex*, *fabri aurifex*, argintari, *argentarii*, monetari, *monetarii*, fierari, *fabri*¹⁰. Sursele scrise vorbesc mai ales despre meșteșugarii care lucrau în orașe, despre cei care lucrau la țară se știu destul de puține. De la Caesarius din Arles știm că negustorii de mărunțișuri, orfevrii, făurarii și alți asemenea meșteșugari își câștigau subzistența având voie să locuiască în orașe¹¹. Despre orfevrul și monetarul Abbo, maestrul lui Eligius, știm că a trăit în Limoges, în timp ce Eligius a trăit în orașe ca Paris și Tours¹².

Argintarii și monetarii sunt menționați adesea strâns legați de faptele unor aristocrați sau înalți prelați. Astfel, în *Passio Leudegarii* se spune că Leodegar din Autun, atunci când s-a aflat la strâmtoare, a lăsat argintarii să distrugă cu ciocanele vasele bisericești și produsele au fost împărțite săracilor. Un fapt asemănător a avut loc în secolul al VI-lea la Poitiers, ne spune Grigore din Tours, când episcopul Marovech a fost luat prizonier și pentru a-și răscumpăra libertatea a luat o cupă de aur din proprietatea bisericii, a topit-o și a bătut monede.

Monetarii erau citadini, în Paris în secolul al VI-lea era un monetar a cărui activitate era legată de oraș, după cum o dovedește și denumirea sa, *monetarius urbis*. În orașele din vestul și sudul Galiei, în secolele VI–VII, s-au bătut relativ intens monede, ceea ce înseamnă că în fiecare regiune monetarii lucrau în *civitates*¹³. Izvoarele merovingiene menționează trei maeștri monetari, despre unul dintre ei știm doar că lucra la Paris și a construit un *oratorium*, celălalt este Eligius, care înainte de a fi episcop de Noyon a fost monetar și orfevrul, iar al treilea este Abbo care conducea monetăria din Limoges¹⁴. Faptul că monetarii erau și orfevri este evidențiat și într-o știre de la Cassiodor, de unde aflăm că într-o petiție adresată lui Theuderich cel Mare pe la 523/526, delegații Liuvirit și Amplelius se plâneau

³ Vierck 1974, 310; Claude 1981, 239

⁴ Weidemann 1982, 301; Roth 1986, 62.

⁵ Weidemann 1982, 301.

⁶ Aufleger 1996, 619–620.

⁷ Weidemann 1982, 301.

⁸ Claude 1981, 258.

⁹ Roth 1986, 41.

¹⁰ Claude 1981, 214.

¹¹ Claude 1981, 236.

¹² Claude 1981, 239.

¹³ Claude 1981, 237.

¹⁴ Claude 1981, 244, nota 312.

că mulți monetari au plecat din slujba regatului ca să lucreze pentru persoane particulare. Greu de crezut că existau aristocrați atât de bogați ca să facă propriile emisiuni monetare, mai degrabă acești monetari au avut permisiunea ca să activeze ca orfevri. Monetarii franci își desfășurau activitatea în mai multe localități, Eligius bătea monede pentru Chlothar II și Dagobert la Marsilia, în numele lui Dagobert și Chlodovech II la Paris, în numele lui Chlodovech II în Arles și Limoges¹⁵. Prin urmare, nu trebuie exclusă posibilitatea ca și alți monetari să fi lucrat ca orfevri, având în vedere cererea mare de obiecte de cult, de servicii de masă și de podoabe, necesare aristocrației germanice din Europa occidentală.

Pe lângă meșterii care lucrau în *villae*, sate și orașe, erau cei de la curtea regală. Despre prezența unor orfevri la curtea regală din țara rugilor relatează Eugippius în scrierea despre viața Sfântului Severin. Regina rugilor, Giso, a prădat romanii din regiunea Favianus și a luat prizonieri pe care a refuzat să îi elibereze la cererea Sfântului. În acele zile lucrau la curtea regală pentru fiul reginei și orfevri care erau prizonieri. În cele din urmă, regina le-a redat libertatea atât romanilor, cât și orfevrilor. Orfevrii erau denumiți *serviente*, motiv pentru unii cercetători ca să susțină că aceștia nu erau liberi din punct de vedere juridic¹⁶.

Un alt indiciu important în favoarea libertății de mișcare a orfevrilor este informația consemnată în *Vita Ansberti*. Potrivit acestei surse, episcopul Ansbert de Rouen (684–690) a adunat orfevri „din multe provincii” pentru a putea termina de ornamentat mormântul predecesorului său în funcție, Audoin (mort în 648)¹⁷.

Adesea, regii merovingieni comandau obiecte din aur și argint pentru folosul propriu sau pentru a le dăruia așezămintelor ecleziastice, ori în scopuri politice. De o mare însemnătate pentru sublinierea puterii și bogăției monarhilor și aristocraților erau tăvile mari din aur și argint care foloseau la aducerea bucatelor la masă. Theuderich I, după cum menționează episcopul Grigore din Tours, i-a dăruit fratelui său, Clothar I, o tavă mare din argint. Pseudo-Fredegar consemnează faptul că un pretendent la tronul vizigot, Sisenad, i-a trimis regelui franc Dagobert I, pentru a-i obține sprijinul, mai multe tăvi din aur care cântăreau 500 de pfunzi. În scrierea despre Caesarius din Arles se menționează că regele Theuderich cel Mare i-a dăruit acestuia o tavă din argint¹⁸.

Datorită faptului că aveau acces la metale prețioase și, prin urmare, erau expuși tentației de a dijmuia din aurul clienților în folos propriu, orfevrii erau priviți cu destulă neîncredere. Relatarea despre Eligius care era admirat pentru onestitatea cu care prelucra aurul este o dovadă a suspiciunii cu care erau priviți meșterii. De altfel, într-o istorie a miracolelor, Grigore din Tours vorbește despre înșelătoriile unui orfevru. În același episod cu privire la împăratul Leon I, care a trimis din recunoștință metropolei galice obiecte liturgice foarte prețioase deoarece fica sa a fost vindecată de un episcop din Lyon, se relatează faptul că solul a fost sfătuit de către un orfevru, în timpul călătoriei, să înlocuiască vasele din aur cu alte vase aurite făurite de acesta. Această povestire este edificatoare pentru neîncrederea cu care erau priviți orfevrii ale căror activități nu puteau fi controlate¹⁹.

Cu privire la organizarea meșteșugurilor se știe destul de puțin. Activitățile complicate presupuneau învățarea tainelor meseriei de la un maestru. Despre existența legăturilor maestru-ucenic ne spune *Vita Eligii* de unde aflăm că episcopul Eligius a învățat meșteșugul orfevrăriei de la Abbo. Însă, contracte încheiate între maeștrii meșteșugari și ucenici, așa cum sunt cele din perioada bizantină timpurie, păstrate în Egipt, lipsesc în Europa occidentală²⁰.

2. Izvoare juridice din regatele germanice occidentale

În codurile de legi germanice, vizigote, burgunde, france, longobarde, care au fost elaborate în cursul secolelor V–VI, se fac referiri la meșteșugari, printre care se numără și cei care prelucrau metal.

2.1. Vizigoții. În culegerea de legi a regelui vizigot Leovigild (568–586) cunoscută sub numele *Antiqua*, în cartea a șaptea, la delictes precum furtișaguri și falsuri există două reglementări la rubrica „Falsificarea metalului”. Unul dintre acestea spune că, în cursul secolului al VI-lea, oamenii care produceau podoabe aveau ocazia să scadă calitatea aurului încredințat prin amestecarea metalelor ordinare, fapt care trebuia tratat drept furtișag și nu fals. A doua reglementare se referă tot la furtișagurile meșterilor toreuți, *metallorum fabri*, respectiv aurarii, *aurifices* și argintarii, *argentarii*, făcându-se astfel diferența între aceștia și alți *artifices*, probabil fierari. Acest izvor ar putea fi o mărturie pentru puternica diferențiere a artizanilor spre sfârșitul secolului al V-lea în societatea vizigotă, deși s-ar putea ca *artifices* să nu fie denumirea doar pentru

¹⁵ Claude 1981, 243.

¹⁶ Claude 1981, 248.

¹⁷ Claude 1981, 246, Wollters 1998, 366.

¹⁸ Claude 1981, 238–239.

¹⁹ Claude 1981, 255.

²⁰ Claude 1981, 259–260.

fierari ci și pentru alți meșteri care aveau acces la materiale valoroase: croitori, șelari etc.²¹.

Prevederile legilor germanice au adus în discuție starea juridică a orfevrilor, deoarece acestea prevedeau plata unor răscumpărări în cazul uciderii acestora. În cazul oamenilor liberi, uciderea unuia era considerat *homicidium*, dar în cazul robilor era plătită doar o amendă. Acesta este argumentul principal pentru cercetătorii care susțin faptul că meșterii care prelucrau metalul erau robi. În legea regelui vizigot Chindasvinth se specifică faptul că la curtea regală lucrau ca argintari un număr destul de mare de *servi* care aveau o organizare proprie și conducători numiți *praepositi*²².

2.2. Burgunzii. În *Lex Burgundionum*, elaborată în cea mai mare parte în ultimele decenii ale secolului al V-lea în timpul regelui Gundobad, se stipula că omorârea unui *serv* nu era considerată *homicidium*, vina fiind răscumpărată prin plata unei amenzi. Pentru uciderea unui orfevră se plătea o amendă de 150, 200 de *solidi*, pentru un argintar 100 de *solidi*, pentru un fierar 50 de *solidi*. În *Lex Romana Burgundionum*, adoptată pentru romanicii din regatul burgund, omorârea unui *serv* era din nou sancționată cu amendă și nu prin pedeapsa cu moartea, așa cum prevedea dreptul roman târziu, conform căruia, în cazul în care un om liber ucidea un sclav acesta era pedepsit cu moartea²³.

S-a observat faptul că seniorii romani preferau să aibă la curtea lor orfevri, iar cei burgunzi atât orfevri, cât și argintari. În ceea ce privește fierarii liberi care puteau concura cu acești *servi*, pe baza izvoarelor nu se poate spune că numărul lor era mare. Incontestabil, puteau exista fierari liberi, care lucrau în atelierele lor cu ajutoare aflate în stare de servitute, dar dacă existau în regatul burgund fierari burgunzi, liberi, itineranți, izvoarele juridice nu pot da un răspuns clar²⁴.

2.3. Francii. În *Lex salica*, elaborată în vremea lui Chlodovech, sunt menționați *aurifex*, *argentarius* și *faber ferrarius*, în legătură cu stabilirea prețului de răscumpărare a vinovăției în cazul uciderii lor. Spre deosebire de legea burgundă, cea salică nu făcea o diferențiere între meșteri și lucrătorii din agricultură, ceea ce a condus la interpretarea că meșterii franci nu aveau o înaltă specializare ca burgunzii și lucrau doar pentru seniorii lor²⁵, fapt contrazis, în opinia noastră, de cronici și scrieri hagiografice din perioada merovingiană în care

sunt amintiți orfevri, argintari și monetari, precum și de produsele meșteșugarilor din regatul franc, uimitoare și astăzi prin iscusința și talentul artistic cu care au fost realizate.

2.4. Longobarzii. În *Leges Longobardorum* exista un segment cu privire la amenda prevăzută pentru omorârea sclavilor, menționați după meseriile lor, dar orfevrii și fierarii nu sunt amintiți. Din acest motiv, s-a interpretat că artizanii metalelor nu aveau o atât de mare importanță ca la vizigoți și burgunzi, fapt care ar decurge și din documentele longobarde în care este pomenit un singur *aurifex*²⁶. Din punctul nostru de vedere afirmația este discutabilă, deoarece nu se poate spune că aceștia aveau un rol economic atât de ne semnificativ încât să nu fie menționați într-un cod de legi, ci mai degrabă este o dovadă a faptului că erau liberi din punct de vedere juridic. Pe de altă parte, legile longobarde au fost codificate abia în ultima treime a secolului al VI-lea și la începutul secolului al VII-lea, prin urmare este firesc să existe deosebiri, societatea longobardă diferind de celelalte regate germanice care s-au amestecat cu romanii cu cel puțin o sută de ani mai devreme. La rândul lor, descoperirile arheologice aduc dovezi ale practicării orfevrăriei și făurăriei: unelte din morminte de fierari și orfevri, piese de port, cum sunt fibulele digitate la modă în jurul anului 600, specifice ca formă și decor longobarzilor din Italia²⁷ și exemplele ar putea continua. De altfel, documentele din cursul secolului VIII mărturisesc că în societatea longobardă existau meșteri liberi. Într-un act din anul 737 este menționat un *vir honestus* care se ocupa cu fierăria. Un alt document din anul 739 menționează pe primul loc pe lista martorilor un *aurifex* numit Justonus. Mai aflăm că un *calderarius*, căldărarul Causoald, avea în proprietate o podgorie, iar documentele din Lucca (oraș din Toscana important în epoca longobardă) menționează printre oamenii liberi pe *ferrarii*, *aurifexes* și *calderarii*²⁸.

Din aceste izvoare scrise din regatul longobard rezultă mai degrabă că orfevrii și fierarii nu erau în stare de servitute ci erau liberi. Informația este foarte importantă, în condițiile în care realitatea a fost transpusă în lege, mai ales dacă avem în vedere faptul că longobarzii au plecat din vestul bazinului carpatic, din vecinătatea gepizilor ai căror meșteri toreuți este posibil să fi avut statut social similar.

²¹ Nehlsen 1981, 268.

²² Nehlsen 1981, 270–271.

²³ Nehlsen 1981, 273–274.

²⁴ Nehlsen 1981, 276.

²⁵ Nehlsen 1981, 278–279.

²⁶ Nehlsen 1981, 281.

²⁷ Menghin 1985, 68–70, 170.

²⁸ Nehlsen 1981, 282.

3. Scrieri istorice romano-bizantine

Dinspre celălalt pol al culturii medievale timpurii de sorginte romană, Bizanțul, scrierile sunt mai abundente, dar la fel de zgârcite în privința ilustrării unor profesii, care de multe ori se împleteau cu negustoria, ai căror practicanți executau produse la comandă²⁹. Fiind atât de puțin interesați de concepțiile lor, istoriografii au fost și mai puțin preocupați de activitatea și rolul social al meșteșugarilor aflați în afara lumii bizantine.

Despre prelucrarea metalelor la popoarele din afara Imperiului Bizantin aflăm doar de la Teofilact Simocata care consemnează, în istoria despre domnia împăratului Mauriciu, că slavii nu erau deprinși să poarte arme pentru că în țara lor nu se cunoștea fierul și nu erau războinici (Teofilact Simocata, VI, 2. 15). Însă, spusele lui Teofilact sunt de fapt un clișeu preluat de la Tacitus care susținea același lucru despre *aestii*, în același timp în contrast cu relatările sale despre campaniile armatei imperiale contra slavilor de la nordul Dunării, care cunoșteau arta războiului³⁰. Informația lui Teofilact este infirmată de descoperirile arheologice, deoarece cuptoare de redus minereul și unelte au fost descoperite în spațiul dintre Marea Baltică și fluviul Dunărea.

4. Izvoare epigrafice și iconografice

Informații despre meșteșugari apar și în inscripțiile funerare. Pe piatra de mormânt a clericului Marius din Avanche, decedat în anul 594, s-a menționat că se ocupa cu meșteșugul orfevrăriei și realiza obiecte liturgice: *Ecclesie ornatus vasis fabricando sacratis, / et manibus propriis predia insta colens*³¹.

Numele orfevrilor a fost păstrat foarte rar în inscripțiile de pe obiectele făurite de aceștia. Așa este cazul unei cataramă pe care meșterul Maxo a scris că a realizat-o foarte bine: *Maxos me fecit opdime*. O altă inscripție de pe o cataramă din mediul nord-burgund, spune că Achuinus a făcut-o bine: *Achuinus fecit bene*. Aceste nume pot fi un indiciu pentru un fel de „garanție a calității” care ținea și de propria apreciere a meșterului. Pe relicvariul lui Theuderigus din biserica St. Maurice sunt menționați cei care au contribuit la realizarea sa: în primul rând preotul care a comandat piesa, apoi cei care au finanțat-o, Nordoalaus și Rihlindis, și în ultimul rând, orfevrul Undiho și Ello. Inscripțiile sunt indicii ale faptului că orfevrul știa să scrie și să citească, prin urmare puteau

avea o educație rudimentară³², în același timp fiind dovezi că erau mândri de munca lor.

Despre atelierele meșterilor și tipurile de unelte pe care le utilizau mai găsim informații în reprezentările iconografice, puține la număr, păstrate din perioada medievală timpurie. Renumite sunt reprezentările făurarului mitic Wieland, despre care se amintește în Saga lui Thiedrek și în Edda, a cărui poveste a fost imortalizată și în monumente sculpturale, pe caseta din os de la Auzun³³ (lucrată în jurul anului 700), sau pe sculptura din piatră descoperită la Ardre (un monument al artei germanice de dinainte de creștinare), unde au fost sculptate atât scene din peripețiile prin care a trecut la curtea regelui Nidur, cât și atelierul său înzestrat cu vatră și unelte: ciocan, clește, nicovală³⁴.

În psaltirea de la Utrecht, scrisă între anii 816–835, este desenat un fierar care lucrează din greu în atelierul său, în fața vetrei care scoate rotocoale de fum. Fierarul are în lucru o piesă în stare de incandescență, aflată pe nicovala prinsă într-un butuc de lemn, pe care o apucă cu cleștele și cu cealaltă mână îi dă lovituri puternice cu ciocanul, totul sub privirile unui ucenic care întreține focul cu ajutorul foalelor și se uită la maestrul său cum muncește³⁵. Psaltirea de la Stuttgart, scrisă în anii 820–835, ilustrează o scenă asemănătoare³⁶.

5. Considerații finale

Așadar, izvoarele scrise prezintă arareori informații cu adevărat interesante despre meșteșugari, mărgininându-se a relata mai ales cazurile deosebite ale unor regi sau înalți prelați care practicau un meșteșug din pasiune și nu pentru a-și câștiga existența. De altfel, izvoarele merovingiene menționează producerea unor obiecte de cult sau a unor obiecte de lux din metal prețios, însă nu consemnează producerea obiectelor de port (fibule, cataramă). Nici armurierii nu sunt amintiți, deși armele erau indispensabile în epocă³⁷.

Izvoarele juridice din regatele barbare îl evocau pe *faber* în categoria de *servi*, dar în epocă acest cuvânt nu îi desemna doar pe indivizii fără libertate personală, lipsa de certitudine a vocabularului fiind considerată ca o dovadă a caracterului schimbător al anumitor statute sociale³⁸. Pe de altă parte, dreptul germanic a preluat și moștenirea antică romană³⁹,

²⁹ Oikonomides 2000, 169.

³⁰ Curta 2001, 58.

³¹ Roth 1986, 41; Claude 1981, 257, nota 411.

³² Claude 1981, 259.

³³ Aufleger 1996, 621, Fig. 475.

³⁴ Hauck 1977, 14–16.

³⁵ Roth 1986, 64.

³⁶ Amnrein, Binder 260, Fig. 399.

³⁷ Claude 1981, 216.

³⁸ Decaens 1971, 88.

³⁹ Pirenne 1996, 30.

or în societatea romană condiția de om liber nu se împăca nicidecum cu atelierul artizanal, meșteșugarul fiind un om de condiție inferioară sau, cel mult, un cetățean de mâna a doua. Oricât de talentat ar fi fost, un *artifex* rămânea un executant în serviciul unui client care a comandat, a plătit execuția și și-a impus preferințele⁴⁰.

Prin urmare, consemnările din codurile de legi barbare au livrat argumente solide la prima vedere în favoarea ipotezei cu privire la starea de dependență a orfevrilor și fierarilor. Însă, din unele scrieri aflăm știri despre meșteri itineranți, în căutare de comenzi, care nu ar fi putut călători nestingheriți dacă ar fi avut statutul de *servi*. Astfel că libertatea juridică a meșterilor trebuie luată în considerare, altfel nu s-ar fi putut dezvolta viitoarele structuri ale vieții economice din orașele medievale occidentale⁴¹.

La rândul lor, izvoarele arheologice confirmă ipoteza unui meșter liber, itinerant, care se deplasa cu trusa de unelte în căutarea comanditarilor proveniți din rândul elitei și care îi ofereau materia primă⁴². Spre deosebire de orfevri, fierarii puteau lucra timp îndelungat în același loc și s-ar putea ca aceștia să fi fost mai ales sedentari sau itinerarul lor să fi implicat teritorii mult mai restrânse. Meșteșugarii puteau avea un statut social privilegiat sau puteau proveni dintre oamenii liberi mai puțin înstăriți și pot fi identificați arheologic prin mormintele în care s-au depus unelte și arme. Dacă prin ritualul de depunere al uneltelor s-ar fi evidențiat doar aristocrații care aveau meșteșugari printre supuși, considerăm că ar fi trebuit ca în toate mormintele princiare sau ale altor nobili să se găsească unelte.

BIBLIOGRAFIE

- Amrein, Binder 1997
H. Amrein, E. Binder, Metallgewinnung und Schmiedekunst im frühen Mittelalter, *Die Alamannen*, Stuttgart, (1997), 359–370.
- Arrhenius 1979
B. Arrhenius, Ein Goldschmiedgrab von Hovgardsberg Vendel, Uppland, Schweden, *Frühmittelalterliche Studien* 13, (1979), 393–414.
- Aufleger 1996
M. Aufleger, Metallarbeiten und Metallverarbeitung, *Die Franken wegberreiter Europas*, Mainz, (1996), 618–628.

⁴⁰ Morel 2001, 196, 200.

⁴¹ Henning 1991, 77.

⁴² Werner 1970, 70. Nu doar în *Barbaricum*, ci și în Imperiul Bizantin bijuterii lucrau cu materialul clientului, vezi Jones 1964, 653.

Awaren 1985,
***, *Awaren in Europa. Schätze eines asiatisches Reitervolkes 6.–8. Jh.*, Frankfurt am Main, (1985).

Capelle 1979
T. Capelle, *Das Gräberfeld Beckum I*, Münster-Westfalen, (1979).

Carnap-Bornheim 2001
C. von Carnap-Bornheim, The Social Position of the Germanic Goldsmith A. D. 0–500, *KVHAA Konferenser* 51, Stockholm (2001), 263–278.

Claude 1981
D. Claude, Die Handwerker der Merowingerzeit nach den erzählenden und urkundlichen Quellen, *Das Handwerk in vor- und frühgeschichtlicher Zeit. I. Historische und rechtshistorische Untersuchungen zur Frühgeschichte der Gilde*, Göttingen, (1981), 204–266.

Curta 2001
F. Curta, *The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500–700*, Cambridge, (2001).

Decaens 1971
J. Decaens et alii, *Un nouveau cimetière du haut moyen âge en Normandie. Hérouvillette*, Caen, (1971).

Driehaus 1972
Driehaus Jürgen, Zum Problem merowingerzeitlicher Goldschmiede, *Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen* 7, (1972), 389–406.

Hauck 1977
K. Hauck, Wielands Hort. Die sozialgeschichtliche Stellung des Schmiedes in frühen Bildprogrammen nach und vor dem Religionswechsel, *Antikvarist arkiv* 64, (1977), 5–31.

Henning 1991
J. Henning, Schmiedegräber nördlich der Alpen. Germanisches Handwerk zwischen keltischer Tradition und römischen Einfluß, *SJ* 46, (1991), 65–82.

Jones 1964
A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire, 284–602: A Social, Economic and Administrative Survey*, Oxford, (1964).

Menghin 1985
W. Menghin, *Die Langobarden. Archäologie und Geschichte*, Stuttgart, (1985).

Morel 2001
J.-P. Morel, Artizanul, *Omul roman* (coord. Andrea Giardina), Iași, (2001), 195–222.

Müller-Wille 1977
M. Müller-Wille, Der frühmittelalterliche Schmied im Spiegel skandinavischer Grabfunde, *Frühmittelalterliche Studien* 11, (1977), 127–201.

Nehlsen 1981

H. Nehlsen, Die rechtliche und soziale Stellung der Handwerker in den germanischen Leges-Westgoten, Burgunder, Franken, Langobarden, *Das Handwerk in vor- und frühgeschichtlicher Zeit. I. Historische und rechtshistorische Untersuchungen zur Frühgeschichte der Gilde*, Göttingen, (1981), 267–283.

Oikonomides 2000

N. Oikonomides 2000, Omul de afaceri, *Omula bizantină* (coord. Guglielmo Cavallo), Iași, (2000).

Pirenne 1996

H. Pirenne, *Mahomed și Carol cel Mare*, București, (1996).

Roth 1986

H. Roth, *Kunst und Handwerk im frühen Mittelalter*, Stuttgart, (1986).

Simocata 1985

Teofilact Simocata, *Istorie Bizantină*, traducere, introducere și indice de H. Mihăescu, București, (1985).

Turčan 1984

R. Turčan, Burials of Goldsmith of the 6th–7th centuries A. D. in the Carpathian Basin, *Archeologickè rozhledy* 36, (1984), 481–489.

Vierck 1974

H. Vierck, Werke des Eligius, *Festschrift für Joachim Werner* 2, (1974), 309–378.

Weidemann 1982

M. Weidemann, *Kulturgeschichte der Merowingerzeit nach den Werken Gregors von Tours*, I–II, Mainz, (1982).

Werner 1954

J. Werner, Waage und Geld in der Merowingerzeit, *Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften*, Heft 1, (1954), 3–40.

Werner 1970

J. Werner, Zur Verbreitung frühgeschichtlicher Metallarbeiten (Werkstatt-Wanderhandwerk-Handel-Familienverbindung), *Antikvarist arkiv* 38, Stockholm, (1970), 65–81.

Wolters 1998

J. Wolters, Goldschmied, Goldschmiedekunst, *Reallexicon der germanischen Altertumskunde*, 12 Band, Berlin, (1998), 362–386.

ON THE METAL CRAFTSMEN ACCORDING TO EARLY MIDDLE AGE WRITTEN SOURCES (Abstract)

The work and social status of the metal craftsmen, during the time when European Middle Age was built upon the ruins of the ancient world, is highlighted mainly by archaeological finds. Their products are still wondering, given their artistry. In attempting to get a clearer image of who they were, how they worked and how they were appreciated, one can use the written sources, despite the fact that they are scarce and rather poor when referring to everyday sequences.

During this troubled age of transformations that lead to the crystallization of nowadays European peoples, the focuses of the written culture were the chancelleries and monasteries of the Western world, claiming the heritage of the Roman Empire. Various writings, such as law codes, chronicles, lives of the saints offer sporadic information on the proper craftsmanship of goldsmiths and ironsmiths, other than those of the archaeological sources. The archaeological horizon is represented both by the artifacts themselves and the burials with offerings consisting in tools, located inclusively in the Carpathian Basin, most of them dated to 6th and 7th centuries AD. These findings play an important role in deciphering the social role of the craftsmen, as the offerings mark their social privileged status.

The written sources are seldom presenting really interesting information on the craftsmen, confining to narrate especially the stories of kings or high-ranking ecclesiastics, practicing a craft as a hobby and not for a living. Judicial sources from the barbarian kingdoms evoked the *faber* as part of the *servi* category. At the time the word did not designate only the individuals lacking personal freedom.

Records from the barbarian law codes offered strong evidences in favor of the scholars considering that the ironsmiths and goldsmiths were not free, judicially speaking. Still, some chronicles wrote about itinerant craftsmen, looking for work, which could not have travel freely if identified as *servi*.

Judicial freedom of the metal artisans should be otherwise considered, as the future economical life structures of the Western medieval cities couldn't have evolved.

